

DOI: <http://doi.org/10.32750/2024-0127>

УДК 338.246.025.2

JEL Classification: L50, R58, H56

Лойко Валерія Вікторівна

доктор економічних наук, професор
професор кафедри міжнародної економіки
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3248-1585
e-mail: v.loiko@kubg.edu.ua

Александров Богдан Володимирович

аспірант ОНП «Економіка»
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0002-4311-0288
e-mail: b.aleksandrov.asp@kubg.edu.ua

РОЗВИТОК МІКРО-, МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто питання розвитку мікро-, малих та середніх підприємств України в період війни. За результатами проведеного аналізу динаміки кількості малих, середніх та великих підприємств, які працювали на території України за період 2014–2022 рр. встановлено, що загальна кількість підприємств за досліджуваний період часу знизилась на 23,19 %, з них загальна кількість великих підприємств знизилась на 0,6 %, середніх — на 7,06 %, малих — на 24,02 %. Встановлено, що найбільшу питому вагу у загальній кількості підприємств мають малі підприємства, питома вага яких у 2022 р. склала 94,17 %. На основі проведеного аналізу зроблено висновок про те, що загальний обсяг реалізації продукції (товарів, послуг) підприємств України за період 2014–2022 р. зріс у 2,64 рази, у тому числі: великих підприємств — у 3,41 рази, середніх підприємств — у 2,85 рази, малих підприємств — у 2,98 рази. Встановлено, що найбільшу питому вагу в обсягах реалізації продукції (товарів, послуг) у 2022 р. мали середні підприємства у порівнянні із великими та малими, яка склала 44,37 %. Встановлено, що за досліджуваний період часу 2014–2022 рр. загальна кількість працівників знизилась на 14,54 %, у тому числі: на великих підприємствах — на 28,47 %, на середніх підприємствах — на 4,22 %, на малих підприємствах — на 15,25 %. Найбільшу питому вагу за кількістю працівників мають середні підприємства: у 2022 р. питома вага кількості працівників на середніх підприємствах склала 47,99 %. зроблено висновок, що продуктивність праці за досліджуваний період часу у вартісному виразі зросла на всіх підприємствах у 3,09 рази, на великих підприємствах — у 3,23 рази, на середніх підприємствах — у 2,97 разів, на малих підприємствах — у 3,52 рази. Військові дії спричинили невизначеність, руйнування інфраструктури, міграцію населення та інші негативні фактори, які вплинули на бізнес-клімат. Багато підприємств зупинили або призупинили свою діяльність через неможливість працювати в умовах війни проте 2023 р. показав значне відновлення і навіть перевищення кількості підприємств рівня 2021 р.

Ключові слова: малий та середній бізнес; розвиток у період війни; економічні показники розвитку підприємств України; проблеми; перспективи.

ВСТУП

Постановка проблеми. Війна в Україні справила значний вплив на економічну стабільність і розвиток малого та середнього бізнесу (МСБ). За даними Програми розвитку ООН (UNDP) та компанією Price waterhouse Coopers Advisory (PwC), мікро-, малі та середні підприємства (ММСП) зазнали суттєвих втрат через руйнування інфраструктури, перебої в постачанні, втрату ринків збуту та зменшення робочих місць. Це негативно позначилося на національній економіці, яка значною мірою залежить від ММСП, що забезпечують значну частку зайнятості та виробництва.

Згідно з оцінкою впливу війни на ММСП, проведеною UNDP, підприємства були змушені адаптуватися до нових умов або взагалі припинити свою діяльність. Основними викликами для бізнесу стали руйнування об'єктів, перебої в ланцюгах постачання, обмежений доступ до фінансових ресурсів та нестабільність ринків. Багато підприємств опинилися на межі виживання, що призвело до зниження рівня доходів населення та загострення соціально-економічних проблем.

Водночас існує важливість підтримки ММСП з боку уряду, місцевих органів влади та міжнародних донорів. Така підтримка включає фінансову допомогу, технічну підтримку та політичні заходи, спрямовані на підвищення стійкості та конкурентоспроможності бізнесу. Особливу увагу приділяється необхідності створення сприятливих умов для відновлення та розвитку підприємств, а також інтеграції їх у нові ринки.

Ефективна координація зусиль всіх зацікавлених сторін є ключовим фактором у забезпеченні економічного відновлення та сталого розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Підтримка ММСП є не лише необхідним кроком для подолання поточних викликів, але й важливою складовою довгострокової стратегії економічного зростання країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних економічних дослідженнях проблеми розвитку мікро-малих та середніх підприємств України у період війни займають важливе місце серед інших проблем економіки. Розвитку економіки України під час війни присвячена стаття Дашко І., Михайліченко Л. [1]. Питання розвитку українського бізнесу в умовах воєнного стану, основних тенденції розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу розглянуто в наукових статтях Мельник Т. [2], Михайліцької Н. Я., Яцик М. Р. [3], Діденко А. В., Кравець О. В. [4], Мурованої Т. О. [5], Лойко В. В., Александрова Б. В. [6]. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час проаналізовані у статті Дикань В., Фролової Н. [7]. Проблеми, тенденції та перспективи фінансового стану малих підприємств висвітлені у статті Ясинівської І. Ф., Лоек Я. Д. [8]. Методам фінансової підтримки підприємств, зокрема, грантовим програмам у період повоєнного відновлення України присвячена стаття Карнаушенко А., Єфремова А. [9]. Державна політика стимулювання розвитку підприємництва в Україні для подолання викликів війни розглянута в статті Мейш А., Шпильового В. [10]. Зважаючи на праці науковців з різних питань розвитку малого та середнього бізнесу в Україні під час воєнного стану доцільно приділити увагу аналізу розвитку мікро-, малих та середніх підприємств України у період війни, їх проблемам та перевагам.

Метою статті є аналіз розвитку мікро-, малих та середніх підприємств України у період війни.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мікро-, малі та середні підприємства (ММСП) є основою економіки України, складаючи 99,98 % всіх суб'єктів господарювання, забезпечуючи 74 % всіх робочих місць і створюючи 64 % доданої вартості [6]. Аналіз динаміки кількості малих, середніх та великих підприємств, які працювали на території України за період 2014–2022 рр. свідчить про те, що питома вага малих та мікро- підприємств є найбільшою (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості діючих суб'єктів великого, середнього, малого та мікро-підприємництва, які працювали на території України за період 2014–2022 рр.

Рік	Усього, одиниць	У тому числі					
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства	
		од.	у %	од.	у %	од.	у %
2014	341 001	497	0,15	15 906	4,66	324 598	95,19
2015	343 440	423	0,12	15 203	4,43	327 814	95,45
2016	306 369	383	0,13	14 832	4,84	291 154	95,03
2017	338 256	399	0,12	14 937	4,42	322 920	95,47
2018	355 877	446	0,13	16 057	4,51	339 374	95,36
2019	380 597	518	0,14	17 751	4,66	362 328	95,20
2020	373 822	512	0,14	17 602	4,71	355 708	95,15
2021	370 834	610	0,16	17 502	4,72	352 722	95,12
2022	261 924	494	0,19	14 783	5,64	246 647	94,17
Відхилення даних 2022 р. від даних 2014 р., %	-23,19	-0,6	0,04	-7,06	0,98	-24,01	-1,02

Джерело: складено авторами за даними [11]

За досліджуваній період часу 2014–2022 рр. загальна кількість підприємств, які працювали на території України, знизилась на 23,19 %, кількість великих підприємств знизилась на 0,6 %, середніх — на 7,06 %, малих — на 24,01 %. Питома вага великих підприємств за період часу 2014–2022 рр. зросла на 0,04 %, питома вага середніх підприємств зросла на 0,98 %, питома вага малих підприємств знизилась на 1,02 %. Проте у загальній кількості підприємств питома вага малих підприємств є найвищою і склала у 2022 р. 94,17 %.

Аналіз динаміки обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) малих, середніх та великих підприємств, які працювали на території України за період 2014–2022 рр. свідчить про те, що найбільшу питому вагу у загальному обсязі реалізації мають середні підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягів реалізації продукції (товарів, послуг) діючих суб'єктів великого, середнього, малого та мікро-підприємництва, які працювали на території України за період 2014–2022 рр.

Рік	Усього, млн. грн	У тому числі					
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства	
		млн. грн.	у %	млн. грн.	у %	млн. грн.	у %
2014	4 170 659,9	1 742 507,9	41,78	1 723 151,5	41,32	705 000,5	16,9
2015	5 159 067,1	2 053 189,5	39,8	2 168 764,8	42,04	937 112,8	18,16
2016	6 237 535,2	2 391 454,3	38,34	2 668 695,7	42,78	117 7385	18,88
2017	7 707 935,2	2 929 516,6	38,01	3 296 418	42,77	1 482 001	19,23
2018	9 206 049,5	3 515 839,5	38,19	3 924 059,6	42,62	1 766 150	19,18
2019	9 639 730,6	3 631 415,3	37,67	4 168 439,4	43,24	1 839 876	19,09
2020	10 049 870,8	3 626 388	36,08	4 359 362,1	43,38	2 064 121	20,54
2021	13 616 793,2	5 140 366,8	37,75	5 900 055	43,33	2 576 371	18,92
2022	11 033 018,1	4 024 267,1	36,47	4 906 839	44,47	2 101 912	19,05
Відхилення даних 2022 р. від даних 2014 р., %	Зросло у 2,64 рази	Зросло у 2,31 рази	-5,31	Зросло у 2,85 рази	3,15	Зросло у 2,98 рази	2,15

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [11]

За результатами проведеного аналізу динаміки обсягів реалізації продукції (товарів, послуг) діючих суб'єктів великого, середнього, малого та мікро-підприємництва, які працювали на території України за період 2014–2022 рр., зроблено висновок, що загальний обсяг реалізації продукції (товарів, послуг) зріс у 2,64 рази, у тому числі: великих підприємств — у 3,41 рази, середніх підприємств — у 2,85 рази, малих підприємств — у 2,98 рази. Питома вага обсягів реалізації продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізації великих підприємств зменшилась на 5,31 %, середніх підприємств — зросла на 3,15 %, малих підприємств — зросла на 2,15 %. У 2022 р. середні підприємства мали найбільшу питому вагу в обсягах реалізації продукції (товарів, послуг) у порівнянні із великими та малими, яка склала 44,37 %.

Аналіз динаміки кількості працівників на малих, середніх та великих підприємствах, які працювали на території України за період 2014–2022 рр. свідчить про те, що найбільшу питому вагу за кількістю працівників мають середні підприємства у загальному обсязі підприємств (табл. 3).

Таблиця 3

**Динаміка кількості працівників на діючих суб'єктах
великого, середнього, малого та мікро-підприємництва, які
працювали на території України за період 2014–2022 рр.**

Рік	Усього, тис. осіб	У тому числі					
		великі підприємства		середні підприємства		мали підприємства	
		тис. осіб	у %	тис. осіб	у %	тис. осіб	у %
2014	6298,5	1915,1	30,41	2696,5	42,81	1686,9	26,78
2015	5889,7	1708,6	29,01	2604,7	44,22	1576,4	26,77
2016	5801,1	1586,6	27,35	2622,8	45,21	1591,7	27,44
2017	5812,9	1560,9	26,85	2593,1	44,61	1658,9	28,54
2018	5959,5	1574,3	26,42	2744,2	46,05	1641	27,54
2019	6407,5	1608,3	25,1	3052,6	47,64	1746,6	27,26
2020	6366,1	1574,6	24,73	3088,4	48,51	1703,1	26,75
2021	6391,7	1648,7	25,79	2967,8	46,43	1775,2	27,77
2022	5382,4	1369,9	25,45	2582,8	47,99	1429,7	26,56
Відхилення даних 2022 р. від даних 2014 р., %	-14,54	-28,47	-4,96	-4,22	5,18	-15,25	-0,22

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [11]

За результатами проведеного аналізу кількості працівників на діючих суб'єктах великого, середнього, малого та мікро-підприємництва, які працювали на території України за період 2014–2022 рр. встановлено, що за досліджуваний період часу загальна кількість працівників знизилась на 14,54 %, у тому числі: на великих підприємствах — на 28,47 %, на середніх підприємствах — на 4,22 %, на малих підприємствах — на 15,25 %. Найбільшу питому вагу за кількістю працівників мають середні підприємства. У 2022 р. питома вага кількості працівників на середніх підприємствах склала 47,99 %.

Аналіз динаміки продуктивності праці на малих, середніх та великих підприємствах, які працювали на території України за період 2014–2022 рр. свідчить про те, що найбільшу питому вагу у загальному обсязі (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка продуктивності праці на діючих суб'єктах великого, середнього, малого та мікро-підприємництва, які працювали на території України за період 2014–2022 рр.

Рік	Усього, млн. грн. /тис. осіб	У тому числі		
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства
		млн. грн. /тис. осіб	млн. грн. /тис. осіб	млн. грн. /тис. осіб
2014	662,16	909,87	639,03	417,92
2015	875,84	1201,68	832,63	594,46
2016	1075,23	1507,28	1017,49	739,70
2017	1326,00	1976,81	1271,22	893,36
2018	1544,76	2233,27	1429,95	1076,26
2019	1504,44	2257,92	1365,53	1053,40
2020	1578,65	2303,49	1411,52	1211,97
2021	2130,38	3177,83	1988,02	1451,31
2022	2049,83	2937,63	1899,81	1470,17
Відхилення даних 2022 р. від даних 2014 р., %	Зросло у 3,09 рази	Зросло у 3,23 рази	Зросло у 2,97 рази	Зросло у 3,52 рази

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [11]

За результатами проведеного аналізу динаміки продуктивності праці на діючих суб'єктах великого, середнього, малого та мікро-підприємництва, які працювали на території України за період 2014–2022 рр., зроблено висновок, що продуктивність праці за досліджуваний період часу у вартісному виразі зросла на всіх підприємствах у 3,09 рази, на великих підприємствах — у 3,23 рази, на середніх підприємствах — у 2,97 разів, на малих підприємствах — у 3,52 рази. У кількісному виразі продуктивність праці має вищий рівень на великих підприємствах — у 2022 р. — 2937,63 млн. грн./тис. осіб, менший рівень — на середніх підприємствах 1899,81 млн. грн./тис. осіб та ще менший на малих підприємствах — 1470,17 млн. грн./тис. осіб. У 2022 р. продуктивність праці знизилась у порівнянні із попереднім 2021 р.: на великих підприємствах на 7,56 %, на середніх підприємствах — на 4,43 %, на малих підприємствах — зросла на 1,29 %. Для наочності представлених у табл. 3 статистичних даних побудовано графік (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці на діючих суб'єктах великого, середнього, малого та мікро-підприємництва, які працювали на території України за період 2014–2022 рр.
Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [11]

На графіку простежується, що рівень продуктивності праці на всіх видах підприємств у 2022 р. нижчий, ніж у 2021 р. Однією із вагомих факторів такої ситуації є війна в Україні.

Мікро-, малі та середні підприємства (ММСП) в Україні стикаються з численними викликами через війну, яка суттєво вплинула на їхню діяльність та стійкість. Багато підприємств зазнали значних втрат через знищення виробничих потужностей, складів та інших об'єктів інфраструктури. Це призвело до припинення виробництва та неможливості виконання замовлень, що негативно вплинуло на їхню конкурентоспроможність та фінансову стабільність. Війна порушила логістичні маршрути, що призвело до затримок та перебоїв у постачанні сировини і готової продукції. Втрата звичних маршрутів постачання змусила підприємства шукати нові логістичні рішення, що додатково збільшило витрати та ризики. Внутрішній ринок значно зменшився через зниження купівельної спроможності населення та вимушене переміщення великої кількості людей. Багато підприємств втратили значну частину своєї клієнтської бази, що призвело до скорочення доходів і необхідності перегляду бізнес-моделей. Обмежений доступ до кредитів та інших фінансових ресурсів ускладнює відновлення і розвиток бізнесу. Банки стали менш охоче надавати кредити, а ті підприємства, які все ж отримують фінансування, стикаються з високими відсотковими ставками та жорсткими умовами кредитування. Хоча компанії потребують додаткового фінансування, вони обережно підходять до залучення нових інвестицій через непередбачуване середовище [12]. Примусова внутрішня та зовнішня міграція призвела до втрати кваліфікованих працівників у багатьох регіонах. Підприємства змушені шукати нових співробітників або навчати нових працівників, що потребує додаткових ресурсів та часу. Підприємства східних і південних регіонів України зазнали збитків приблизно в 1,5 рази більше, ніж на заході країни.

Українська економіка залишилася стійкою завдяки спільним зусиллям уряду та бізнесу, швидкому відновленню зруйнованої та пошкодженої критичної інфраструктури та постійній фінансовій підтримці міжнародних партнерів. Незважаючи на руйнівний вплив війни, ММСП продемонстрували виняткову стійкість. Невдовзі після повномасштабного вторгнення, підприємства почали адаптуватися до нового економічного контексту. З початку повномасштабного вторгнення 64 % ММСП тимчасово призупинили або закрили свою діяльність. Однак переважна більшість відновили свою діяльність, і в жовтні 2023 року лише 9,6 % компаній, які призупинили свою діяльність, ризикують закрити свій бізнес. Більшість компаній мають значні невикористані потужності, які планують почати поступово використовувати протягом 2024 року. Якщо буде попит, підприємства готові збільшити оборот приблизно на 50 %. Незважаючи на триваючу війну, підприємства успішно адаптувалися до ситуації та зберегли фінансову стабільність [13].

Сектори, які демонструють найшвидші темпи відновлення, включають: Будівництво, яке спрямоване на відновлення пошкоджень під час військових дій. За даними Державної служби статистики України, будівельний сектор продемонстрував суттєве зростання, збільшившись на 20,9 % у перші дев'ять місяців 2023 року порівняно з аналогічним періодом 2022 року; Внутрішня торгівля демонструє зростання споживчого попиту та пропозиції товарів. За цей же період оборот роздрібною торгівлю зріс на 11,6 %; Аграрний бізнес за допомогою сприятливої погоди збільшив врожайності та площі збирання майже всіх культур. Часткове відновлення обсягів експорту стало можливим завдяки відкриттю торгових шляхів для українського зерна та сільськогосподарської продукції. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, урожай зернових станом на 11 січня 2024 року на 15 % перевищив показник відповідного періоду 2023 року, а врожайність зросла на 18,2 % [11].

2021 рік був відносно стабільним після початку пандемії COVID-19, і багато підприємців вирішили скористатися можливостями, що відкрилися завдяки новим реаліям ринку. Значна частина нових реєстрацій могла бути зумовлена переходом до онлайн-торгівлі та надання послуг дистанційно [14], [15]. У 2022 році кількість нових підприємців суттєво знизилася на тлі початку війни в Україні. Військові дії спричинили невизначеність, руйнування інфраструктури, міграцію населення та інші негативні фактори, які вплинули на бізнес-клімат. Багато підприємців зупинили або призупинили свою діяльність через неможливість працювати в умовах війни. 2023 рік показав значне відновлення і навіть перевищення рівня 2021 р. (табл. 5).

Таблиця 5

**Кількість новозареєстрованих підприємців в Україні
до та після повномасштабного вторгнення**

Рік	2021	2022	2023	2024
Кількість новозареєстрованих підприємців	280 тис	195 тис	310 тис	(прогнозується 300–350 тис.)
Частка чоловіків, %	49	49	48	41
Частка жінок, %	51	51	52	59

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [11]

Це може свідчити про адаптацію бізнес-середовища до нових умов, появу нових можливостей для підприємницької діяльності, а також підтримку з боку уряду та міжнародних організацій. Зростання кількості нових підприємців може бути ознакою стійкості та відновлення економіки.

Також варто відміти тенденцію зміни гендерного складу серед починаючих підприємців. У воєнний час збільшується кількість жінок-підприємців, майже 6 з 10 бізнесів у 2024 році відкривають жінки. До причин такої тенденції можна віднести мобілізацію, відсутність бронювання підприємців.

За результатами опитування, проведеного Програмою розвитку ООН серед українських підприємців, були визначені основні стримуючі фактори, що перешкоджають розвитку бізнесу в умовах воєнного стану. Основні з них включають [13]:

- «Непередбачуваність розвитку ситуації в Україні та внутрішньому ринку» — 58.3 % опитуваних вважають це важливим фактором стримування розвитку бізнесу. Військовий конфлікт створює значну непередбачуваність для бізнесу. Підприємці не можуть планувати довгострокові стратегії через постійні зміни на політичному та економічному рівнях. Це суттєво ускладнює прийняття рішень щодо інвестицій та розвитку бізнесу;
- 50.7 % назвали «відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку». Через війну багато українців втратили роботу або їхні доходи значно зменшились. Це призвело до скорочення купівельної спроможності населення, що негативно впливає на попит на товари та послуги. Бізнеси змушені шукати нові ринки збуту або адаптувати свою продукцію до нових умов;
- «Непередбачені дії держави, які можуть погіршити стан бізнесу» перешкоджають 49.4 % підприємців. Часто зміни в законодавстві або введення нових регуляцій відбуваються без попереднього інформування бізнес-спільноти. Такі дії можуть суттєво вплинути на фінансовий стан підприємств, змушуючи їх витратити додаткові ресурси на адаптацію до нових вимог;

- «Відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників» стримують повноцінний розвиток МСП у 42.1 % підприємств. Війна спричинила значний відтік кваліфікованих кадрів як у межах країни, так і за її межі. Багато працівників були змушені мігрувати через небезпеку або втрату роботи. Це створює додаткові труднощі для бізнесів, які не можуть знайти необхідних спеціалістів для підтримки та розвитку своєї діяльності.

Для того щоб пом'якшити негативний вплив війни, а також підтримати стійкість і зростання українських ММСП, можна запропонувати наступні рекомендації.

Для забезпечення фінансової стабільності та розвитку бізнесу необхідне стабільне та довгострокове фінансування. Кредити з тривалим терміном за пільговими ставками дозволять ММСП ефективно управляти грошовими потоками та підтримувати операційну діяльність, забезпечуючи при цьому фінансовий резерв для реалізації проєктів зростання та розвитку. З огляду на зростання ризиків у непередбачуваному середовищі, що впливає на традиційні джерела інвестицій, необхідно розширити ринок капіталу та розробити нові фінансові інструменти. Вони мають враховувати ризики невизначеності та залучати фінансування з приватного сектору. В умовах війни та економічної невизначеності компанії вважають пріоритетом збереження своєї робочої сили та усвідомлюють важливість розвитку людського капіталу. Для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності підприємств необхідні додаткові інвестиції в людський капітал, зокрема для адаптації та розвитку технічних, програмних і цифрових навичок працівників.

Закриття підприємств і переміщення призвели до зростання безробіття, що змусило багатьох людей розпочати власний бізнес як спосіб подолання труднощів. Необхідні програми та підтримувальна екосистема для стимулювання зростання цих підприємств і їх трансформації у стійкий бізнес. Також слід розробляти та впроваджувати цільові ініціативи для створення нових робочих місць, зберігаючи та використовуючи наявний людський капітал.

Хоча ММСП в Україні продемонстрували значну стійкість, існує потреба покращити управлінські практики, впровадити нові технології та знайти інноваційні форми роботи для підвищення конкурентоспроможності. Українські ММСП інвестують у дослідження та розробки втричі менше, ніж їхні європейські колеги, через обмежені ресурси та недостатню співпрацю між науково-дослідницькими секторами і реальним бізнесом. Необхідно розробити програми підтримки, щоб збільшити інвестиції у «зелені» та цифрові технології, а також масштабну модернізацію та реструктуризацію бізнесу [16].

Більшість ММСП зосереджуються на внутрішніх ринках і не використовують міжнародні ринки для свого зростання та підвищення конкурентоспроможності. Низький рівень інтернаціоналізації українських ММСП необхідно долати шляхом створення всеосяжних політичних рамок та інструментів розвитку бізнесу, які сприятимуть приєднанню підприємств до міжнародних ланцюгів постачання і створення вартості, а також їх інтеграції до єдиного ринку ЄС.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За проведеним аналізом статистичних даних можна зробити висновок, що за досліджуваний період часу 2014–2022 рр. відбулось скорочення кількості підприємств, які працювали на території України на 23,19 %, найбільше скоротилась кількість малих підприємств. За цей же період часу обсяги реалізації продукції (товарів, послуг) у вартісному виразі зросли у 2,64 рази, найбільший приріст обсягів реалізації спостерігався на малих підприємствах у 2,98 рази. Кількість працівників скоротилась на 14,54 %,

найбільша кількість працівників була скорочена на великих підприємствах на 28,47 %. Продуктивність праці у вартісному виразі за досліджуваний період часу мала тенденцію до зростання, що є позитивною тенденцією розвитку підприємств. Найбільший приріст продуктивності праці спостерігався на малих підприємствах, відмічене зростання цього показника у 3,52 рази. Проте у 2022 р. спостерігались зміни продуктивності праці на всіх видах підприємств України у порівнянні із 2021 р: на великих підприємствах зниження показника на 7,56 %, на середніх підприємствах зниження на 4,43 %, на малих підприємствах зростання на 1,29 %.

Війна значно ускладнила діяльність ММСП через руйнування інфраструктури, зниження попиту, перебої в ланцюгах постачання та міграцію населення, що призвело до дефіциту робочої сили. Існують критичні виклики та проблеми, з якими стикається цей сектор. Ці фактори суттєво знизили фінансову стабільність підприємств та їх здатність до відновлення.

Проте, відзначається висока стійкість та адаптивність українських ММСП. Після призупинення діяльності багато підприємств змогли відновити свою роботу, перемістившись до безпечніших регіонів або реорганізувавши свої бізнес-процеси. Однак, для повного відновлення сектору необхідна комплексна підтримка, включаючи фінансову допомогу, відновлення ланцюгів постачання, створення нових бізнес-зв'язків та оптимізацію витрат.

Важливо забезпечити створення сприятливих умов для інтеграції українських підприємств до міжнародних ринків і підвищення їх конкурентоспроможності. Рекомендується розробити програми підтримки для ММСП, спрямовані на покращення доступу до фінансових ресурсів, впровадження нових технологій та розширення можливостей експорту. Підтримка та розвиток ММСП є критично важливими для економічного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дашко, І., Михайліченко, Л. Розвиток економіки України під час війни. Молодий вчений. 2024. № 4 (128). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6177/6044>
2. Мельник Т. Український бізнес в умовах війни: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. Journal of Innovations and Sustainability. 2023. Том 7. № 4. URL: <https://is-journal.com/is/article/view/207/116>
3. Михайліцька Н.Я., Яцик М.Р. Розвиток малого підприємництва в Україні у період воєнного стану: інструменти фінансової та кадрової безпеки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2023. № 2. С. 45-54.
4. Діденко А.В., Кравець О.В. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. Підприємництво та інновації. 2023. Вип. 27. С. 39-43.
5. Мурована Т.О. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144/2073>
6. Лойко В.В., Александров Б.В. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. European scientific journal of Economic and Financial innovation. 2023. № 1 (11). С.228 — 237.
7. Дикань, В., & Фролова, Н. (2022). Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Економіка та суспільство, (38). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
8. Ясинівська І.Ф., Лоек Я.Д. (2022). Фінансовий стан малих підприємств: проблеми, тенденції, перспективи. Бізнес-інформ. № 8. С. 95 — 101.
9. Карнаушенко, А., Єфремов, А. Грантові програми та їхня роль у повоєнному відновленні України. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2023. № 18, 183-195.
10. Мейш А., Шпильовий В. Державна політика стимулювання розвитку підприємництва в Україні: від класичного покращення бізнес-клімату до подолання викликів війни. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2022, № 6, Том 2. С. 202 — 208.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення 23.06.2024).

12. Financing Ukraine's Critical Small and Medium-Sized Enterprises The Role of IFIs and DFIs By John Simon, Janina Staguhn, Sarosh Sultan AUGUST 2023 URL: <https://www.csis.org/analysis/financing-ukraines-critical-small-and-medium-sized-enterprises#:~:text=Current%20Efforts%20to%20Support%20Ukraine's%20SMEs&text=In%20total%2C%20the%20EBRD%20has,200%20million%20through%20partner%20banks> (дата звернення 23.06.2024).

13. UNDP Reports on War's Impact on Small Businesses. February 20, 2024. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/assessment-wars-impact-micro-small-and-medium-enterprises-ukraine> (дата звернення 24.06.2024).

14. Васюта В.Б., Житник О.М. Особливості діяльності середнього та малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19. Економіка та суспільство. 2021. № 33. — Режим доступу : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-40>

15. Лойко В.В., Руденко В.С., Золотоверха А.В. Аналітичні аспекти впливу пандемії на розвиток бізнесу в Україні на засадах соціальної безпеки. Стратегії сталого розвитку територій в умовах посткризового відновлення [текст]: [монографія] / під заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В.В., д.ю.н., проф. Устименка В.А. К.: Інтерсервіс, 2021. С. 249 — 267.

16. Foresight "Development of Micro-, Small and Medium - Sized Business in Ukraine by 2030 august 2, 2022. URL <https://www.undp.org/ukraine/publications/foresight-development-micro-small-and-medium-sized-business-ukraine-2030>

Valeriia Loiko

Doctor of Science (Economics), Professor
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-3248-1585
e-mail: v.loiko@kubg.edu.ua

Bohdan Aleksandrov

graduate student of the National Academy of Sciences "Economics"
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0009-0002-4311-0288
e-mail: b.aleksandrov.asp@kubg.edu.ua

DEVELOPMENT OF MICRO, SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN UKRAINE DURING THE WAR

Abstract. The article deals with the development of micro, small and medium-sized enterprises of Ukraine during the war. According to the results of the analysis of the dynamics of the number of small, medium and large enterprises that worked on the territory of Ukraine for the period 2014–2022, it was established that the total number of enterprises decreased by 23.19 % during the studied period, of which the total number of large enterprises decreased by 0.6 %, medium—by 7.06 %, small—by 24.02 %. It was established that the largest specific weight in the total number of enterprises is held by small enterprises, whose specific weight in 2022 was 94.17 %. On the basis of the conducted analysis, it was concluded that the total sales volume of products (goods, services) of Ukrainian enterprises for the period 2014–2022 increased by 2.64 times, including: large enterprises—by 3.41 times, medium-sized enterprises—2.85 times, small enterprises—2.98 times. It was established that in 2022, medium-sized enterprises had the largest share in the volume of sales of products (goods, services) compared to large and small ones, which amounted to 44.37 %. It was established that during the studied time period 2014–2022, the total number of employees decreased by 14.54 %, including: at large enterprises—by 28.47 %, at medium-sized enterprises—by 4.22 %, at small enterprises—by 15.25 %. Medium-sized enterprises have the largest percentage of employees: in 2022, the percentage of employees at medium-sized enterprises amounted to 47.99 %. It was concluded that labor productivity increased by 3.09 times at all enterprises, at large enterprises—by 3.23 times, at medium-sized enterprises—by 2.97 times, at small enterprises—by 3.52 times. The hostilities caused uncertainty, infrastructure destruction, population migration, and other negative factors that affected the business climate. Many entrepreneurs stopped or suspended their activities due to the impossibility of working in war conditions, however, 2023 showed a significant recovery and even exceeding the number of enterprises at the level of 2021.

Keywords: small and medium-sized business; development during the war; economic indicators of the development of Ukrainian enterprises; problems; prospects.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Dashko, I., & Mykhailichenko, L. (2024). Development of Ukraine's economy during the war. *A young scientist*. No. 4 (128). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6177/6044>
2. Melnyk, T. (2023). Ukrainian business in the conditions of war: current state, problems and ways to solve them. *Journal of Innovations and Sustainability*. Vol. 7. No. 4. URL: <https://is-journal.com/is/article/view/207/116>
3. Mykhailitska, N. Ya., & Yatsyk, M. R. (2023). Development of small entrepreneurship in Ukraine during the period of martial law: instruments of financial and personnel security. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. The series is economical*. No. 2. P. 45-54.
4. Didenko, A. V., & Kravets, O. V. (2023). Trends in the development of small business in Ukraine. *Entrepreneurship and innovation*. Issue 27. P. 39-43.
5. Murovana, T. O. (2023). Domestic entrepreneurship under martial law: main trends and methods of support. *Economy and society*. Issue 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144/2073>
6. Loiko, V. V., & Aleksandrov, B. V. (2023). Support and development of small and medium-sized businesses in Ukraine during the war. *European scientific journal of economic and financial innovation*. No. 1 (11). P. 228 - 237.
7. Dykan, V., & Frolova, N. (2022). Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime. *Economy and society*, (38). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>

8. Yasynivska I.F., & Loyek Y.D. (2022). Financial condition of small enterprises: problems, trends, prospects. *Business information*. No. 8. P. 95-101.
9. Karnaushenko, A., & Efremov, A. (2023). Grant programs and their role in the post-war reconstruction of Ukraine. *Taurian Scientific Bulletin. Series: Economy*. No. 18, 183-195.
10. Meish, A., & Shpylovy, V. (2022). State policy of stimulating the development of entrepreneurship in Ukraine: from the classical improvement of the business climate to overcoming the challenges of war. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*. No. 6. Vol. 2. P. 202 — 208.
11. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical information. URL: www.ukrstat.gov.ua . (date of application 23.06.2024).
12. Financing Ukraine's Critical Small and Medium-Sized Enterprises The Role of IFIs and DFIs By John Simon, Janina Staguhn, Sarosh Sultan AUGUST 2023 URL: <https://www.csis.org/analysis/financing-ukraines-critical-small-and-medium-sized-enterprises#:~:text=Current%20Efforts%20to%20Support%20Ukraine's%20SMEs&text=In%20total%2C%20the%20EBRD%20has,200%20million%20through%20partner%20banks> (date of application 23.06.2024).
13. UNDP Reports on War's Impact on Small Businesses. February 20, 2024. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/assessment-wars-impact-micro-small-and-medium-enterprises-ukraine> (access date 06.24.2024).
14. Vasyuta, V.B., & Zhytnyk, O.M. (2021). Features of the activity of medium and small businesses in the conditions of the COVID-19 pandemic. *Economy and society*. 2021. No. 33. — Access mode: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-40>
15. Loiko V.V., Rudenko V.S., Zolotoverkha A.V. (2021). Analytical aspects of the impact of the pandemic on the development of business in Ukraine on the basis of social security. Strategies for the sustainable development of territories in the conditions of post-crisis recovery [text]: [monograph] / under general ed. Doctor of Economics, Prof. Khrapkinoi V.V., Doctor of Law, prof. Ustimenka V.A. K.: Interservice. P. 249 –267.
16. Foresight “Development of Micro-, Small and Medium-Sized Business in Ukraine by 2030 August 2, 2022. URL <https://www.undp.org/ukraine/publications/foresight-development-micro-small-and-medium-sized-business-ukraine-2030>

Стаття надійшла до редакції 03.06.24

Рецензовано 13.06.24

Опубліковано 28.06.2024 р.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.